

Ei vastakulttuurina vaan vaikutteena muiden joukossa

Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.):
Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa.
 Vastapaino 2020. 323 s. ISBN 9789517687829.

Esoteria ja okkultismi ovat termejä, jotka nykykulttuurissamme erottuvat evokatiivisina, mutta yhtä lailla epä-määräisinä, niin sanotusti kielletyn kiinnostavina aihepiireinä, jotka varsinkin populaarissa puheessa liitetään usein salatieteeseen ja huuhaa-ilmiöihin. 1990-luvulta asti ne ovat kuitenkin olleet myös kasvavan kiinnostuksen kohteena historioitsijoille, teologeille sekä muillekin kulttuurin eri piirteitä perkaaville akateemisille toimijoille. Tutkimuksellisesti kyse ei ole irrallisen toiseuden ja yksilöllisten kurioositeettien erottelusta vaan “[...] eurooppalaiseen historiantokuvaan oleellisesti kuuluvasta elementistä”, kuten Antti Harmainen ja Maarit Leskelä-Kärki toteavat *Historiallisen Aikakauskirjan* aihetta käsittelevässä kolmen vuoden takaisessa teemanumerossa.¹

Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittama, suurimmalta osin turkulaisiin voimin tehty uusi tietoteos *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* paikantaa heti johdannossaan ongelman, jota se lähtee ratkaisemaan. Vaikka aiheesta on kertynyt jo sievoisesti akateemista tutkimusta, alan perusteosta, josta niin sanotusti faktat löytyvät, ei Suomen osalta ole tekijöiden mukaan ollut saatavilla (s.7). Tämän on ihailtavan johdonmukainen ja kunnianhimoinen tavoite, jossa tietyin varauksin voidaan sanoa tekijöiden myös onnistuneen. Kirja rakentuu pääasiassa Turun yliopistossa vuosina 2018–2020 toimineen/toimivan Uuden etsijät –hankkeen ja sen tutkijaverkoston henkilöstön ja intressien ympärille, kuitenkin poissulkematta muitakaan kirjoittajia.

Kirja koostuu kolmesta osasta, joista ensimmäisessä käydään pääasiassa teoksen toimittajien voimin esote-

rian ja okkultismin käsitteistöä ja tutkimusta lävitse sekä luodaan yleiskatsaus alan suomalaiseen tutkimukseen. Toinen osa on teoksen oppikirjamaisinta antia sen koostuessa yksittäisluvuista, jotka avaavat kuuden voimakkaimmin Suomessa vaikuttaneen liikkeen tai virtauksen historioita, pääasiassa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Näitä olivat spirituaalismi, psyykkinen tutkimus ja parapsykologia, teosofia, ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastian perintö, vapaamuurarius ja antroposofia. Kirjan kolmannessa osassa siirrytään tarkastelemaan esoterian kytköksiä eri yhteiskunnan ja kulttuurin osa-alueille, politiikasta taiteen kautta uushenkisyyteen ja popkulttuuriin. Kokonaisuudessaan teoksen rakennetta on helppo pitää perusteltuna, varsinkin aiemmin mainitun päätehtävän eli perusteoksen puutteeseen vastaamisen valossa. Kuitenkin etenkin toisen pääluvun aikana artikkelien välillä esiintyvä satunnainen toisteisuus saattaa hiukan puuduttaa, mutta toisaalta tähänkin osioon on sen luettelomaisuudesta huolimatta saatu mukaan kronologista etenevyyttä artikkelien järjestyksellä.

Kuten yllä todettiin, esoterian ja okkultismin historiallisen tutkimuksen trendi on 1990-luvulta ollut kasvava. Antoine Faivren (s. 1934) aatehistoriallista, ajatusmallien yhtenäisyyteen nojaavaa pohjatyötä jatkaaneet ja laajentaneet nimet, kuten Wouter J. Hanegraaf, Hugh Urban ja Kocku von Stuckrad ovat kuluneen kolmenkymmenen vuoden aikana luoneet aate- ja kulttuurihistoriaa, uskontojontutkimusta, modernisaatiotutkimusta, moninaisia gender-näkökulmia sekä taiteentutkimusta yhdistelevän hybridin (s. 19–23). Tämä näkökulmien pluralismi on myös arvioinnin alla olevassa teoksessa virkistävää, erityisesti Antti Harmaisen vahvimmin aatehistoriaan nojaavien panostusten erottuessa muista ainakin tälle lukijalle miellyttävällä tavalla niin teosofiaa kuin esoterian ja politiikan yhteyksiäkin käsitellevissä luvuissa.

Teoksen useiden kirjoittajien joukosta erottuu myös lukijalle mielenkiintoinen, niin kutsuttujen kokemusasi-antuntijoiden mukanaolo heille itselleen olennaisissa alaluvuissa. Johannes ”Nefastos” Laineen (yhdessä Nina Kokkisen kanssa) kirjoittama ”Ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastian perintö” ylittää nykypäivään asti ja ottaa näin huomioon myös Laineen itsensä vuonna 2006 perustaman Azazelin Tähdien, jonka teosofiaa ja teististä satanismia yhdistävä maailmankuva on kiinteässä yhteydessä myös Pekka Ervastian perintöön (s. 131). Myös ”Vapaamuurarius”-luvun toinen kirjoittaja, emeritusprofessori Nils G. Holm, kuuluu itse luvussa käsiteltyyn järjestöön (s. 134), mikä tuo varmasti omalta osaltaan lisäsyvyyttä niin analyysiin kuin tietopohjaankin. Kummassakaan tapauksessa lukija ei havaitse pienimpiäkään viitteitä mahdollisten sidosten negatiivisesta vaikutuksesta itse tekstin uskottavuuteen, jota toki hyvältä tietoteokselta sopii olettaakin. Teoksen myöhemmässä luvussa korostetaan oman position auki kirjoittami-

sen tärkeyttä, onhan tutkimusta jo pitkään tehty liikkeiden sisäpuoleltakin (s. 245).

Teoksen yhtenä ansiona voidaan pitää sen kykyä havainnollistaa paikoin obskuurinkin tematiikan yllättävän laajaa yhteiskunnallista merkitystä. Selkeimmin tässä onnistutaan mielestäni spiritualismin ja teosofian liittämisessä naisten asemaan, emansipatoriseen kehitykseen ja sukupuoliroolien uudelleen määrittelemiseen. Kirjan edetessä lukija hahmottaa selkeästi esoteeristen liikkeiden vaikutuksen siihen kulttuuri-ilmapiiriin, jossa edellä mainitut muutokset tulivat mahdollisiksi 1800–1900 -lukujen taitteessa (esim. s. 70, 226, 240). Sitä vastoin lukija olisi politiikkaa käsiteltäessä kaivannut enemmän konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka esoteeriset vaikutteet jalostuivat joissain tapauksissa käytännön mielipiteiksi ja millaisia nämä lopputulemat olivat; viitettä tämän suuntaiseen kuitenkin kirjassa jo esiintyy (s. 194). Myös politiikasta puhuttaessa Yrjö Kallisen lähes täydellinen sivuuttaminen yhtä mainintaa lukuun ottamatta tuntuu erikoiselta ratkaisulta, vaikka hän oli yksi maamme korkeimpiin poliittisiin aseisiin kohonneista esoteerikoista.²

Varhaisen työväenliikkeen, sosialismin ja teosofian liitokset maassamme näyttäytyvät puolestaan miellyttävän selväpiirteinä, kuvaten samalla koko 1800–1900 -lukujen vaihteen herkkää ja nopeastikin muuttuvaa poliittista liikehdintää (esim. s. 106, 108–109, 183).

Monien kirjoittajien ja eri tulokulmien toimituksellinen ”pehmittäminen” on onnistunut enimmäkseen hienosti ottaen huomioon, että kirjoittaja on teoksessa kaikkiaan kolmetoista. Lisäkoheesiota tuovat myös kirjan sisäiset viittaukset, joita harrastetaan todella pedantisti aina tilanteen sitä vaatiessa. Tämä luo kokonaiskuvasta huomattavan selkeän ja yhtenäisen ja auttaa aihetta vähemmän tuntevaa lukijaa kokonaiskuvan hahmottamisessa. Tämä on myös sen puolesta positiivinen seikka, että kirjassa ei ole kaikki langat edes kursorisesti yhteen punovaa lopetuslukua tai epilogia, jollaista jäin ainakin itse kaipaamaan, käsitellyn aihepiirin ollessa näinkin moneen suuntaan kurottava.

Kaiken kaikkiaan tekijöiden voidaan katsoa onnistuneen juuri siinä, mitä he lähtivät tekemään. Vaikka esimerkiksi yleispohjoismainen perusteos aihepiiristä löytyykin,³ tuo nyt julkaistu kirja kaivatun, kotimaiseen kehikseen sijoitetun yleisesityksen, josta kaikkien esoteriasta ja sen tutkimuksesta kiinnostuneiden on hyvä aloittaa syventyminen aiheeseen. Selkeän viittausjärjestelmänsä ansiosta teos toimii hyvänä kirjallisuuskatsauksena niin maallikon kuin akateemisen noviisin inatiossa suuren työn äärelle. Harva teos on täydellisen virheetön ja näidenkin kansien väliin olisi voinut lisätä lukemattomia sivupolkuja ja tarkennuksia, mutta nykyiselläänkin se toimii tyylikkäänä esimerkkinä siitä, kuinka yhdelle alalle luodaan helposti lähestyttävä, mutta substanssin painossaan tinkimätön perusteos. Kuten tekijät

itsekin toteavat, esoterian kentällä on vasta raapaistu pintaa ja tutkittavaa riittää. Esimerkkinä tulevaisuuden aiheista nostetaan esoteeristen näkemysten ja kristilliseksi miellettyjen ilmiöiden sekä toisaalta noituuden ja magian tutkimusten kenttien lähentäminen (s. 28). Tällaiselle eri tutkimussuuntien yhdistämiselle ja synteiesien rakentamisen mentaliteetille on helppo antaa kannatuksensa.

FM, väitöskirjatutkija Pekka Pietilä
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

1. Antti Harmainen & Maarit Leskelä-Kärki, Moderni länsimainen esoteria historiallisena ilmiönä ja tutkimuksen kohteena. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2017), 137.
2. Matti Salminen, *Yrjö Kallisen elämä ja totuus*. Into Kustannus 2011.
3. Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.) *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill 2016.